

KAMPIRTEPA ARXEOLOGIYA YODGORLIGI: YANGI ILMIY TALQINDA VA
TAHLILY YONDASHUV

Qurbonaliyeva Kamola Shuxrat qizi
O'zbekiston Milliy Universiteti 3-kurs talabasi

Annotatsiya (Abstract): *Kampirtepa, Janubiy O'zbekistonda, Amudaryo sohilida joylashgan qadimiy ellinistik shahar-qal'a hisoblanadi. Ushbu maqola Kampirtepaning shaharsozlik tuzilmasi, mudofaa tizimi, iqtisodiy faoliyati va tarixiy rivojlanish jarayonlarini tahlil qiladi. Qazishmalar shaharni rejalashtirilgan hududlar, devorlar va minoralar bilan mustahkamlanganligini, shuningdek, topilmalar — keramika, tangalar va hunarmandchilik buyumlari — shahar aholisi savdo va ishlab chiqarish bilan faol shug'ullanganini ko'rsatadi. Tadqiqot Kampirtepaning asta-sekin susayishi va tark etilishi Amudaryo gidrologiyasi, siyosiy o'zgarishlar va iqtisodiy holat bilan bog'liqligini aniqlaydi. Maqola Kampirtepaning ellinistik va ilk Kushon davri shaharsozligi, mudofaa strategiyalari va mintaqaviy savdo aloqalarini o'rganishda qimmatli ilmiy manba ekanligini ta'kidlaydi.*

Kalit so'zlar: *Kampirtepa; shahar-qal'a, ellinistik shahar, Amudaryo, Kushon davri, urbanizatsiya, mudofaa devorlari, keramika, tangalar, savdo aloqalari, hunarmandchilik, topografiya, arxeologik qazishmalar, tarixiy rivojlanish, strategik joylashuv, markaziy boshqaruv, Antik Baqtriya.*

Abstract: *Kampirtepa, located along the Oxus River in southern Uzbekistan, represents an ancient Hellenistic urban settlement and fortress. This article analyzes Kampirtepa's urban planning, fortification system, economic functions, and historical development. Excavations show that the city was organized with planned zones, fortified walls, and defensive towers. Material findings — including ceramics, coins, and craft artifacts — indicate that the inhabitants actively engaged in trade and production. The study also demonstrates that the gradual decline and abandonment of Kampirtepa were related to the Oxus River's hydrology, political changes, and economic conditions. The article emphasizes Kampirtepa's significance for understanding Hellenistic and early Kushan urbanism, defensive strategies, and regional trade networks.*

Keywords: *Kampirtepa; Oxus River; Hellenistic Central Asia; Kushan period; Urban settlement; Urban planning; Fortification; Defensive walls; Ceramics; Coins; Trade networks; Craftsmanship; Historical monument; Archaeological excavations; Topography.*

Аннотация (Abstract): *Кампыртепа, расположенная на берегу Амударьи в Южном Узбекистане, является древним эллинистическим городским поселением и крепостью. В данной статье анализируются градостроительная структура Кампыртепы, система укреплений, экономическая деятельность и историческое развитие. Раскопки показывают, что город был организован с чётким зонированием, укреплёнными стенами и оборонительными башнями.*

Археологические находки — керамика, монеты и предметы ремесла — свидетельствуют о том, что жители активно занимались торговлей и производством. Исследование также демонстрирует, что постепенный упадок и заброшенность Кампыртепы были связаны с гидрологией Амударьи, политическими изменениями и экономическими условиями. Статья подчёркивает значение Кампыртепы для изучения эллинистической и раннекушанской урбанизации, стратегий обороны и региональных торговых сетей.

Ключевые слова (Keywords): Кампыртепа; Амударья; Эллинистическая Средняя Азия; Период Кушан; Город-крепость; Градостроительство; Фортификация; Оборонительные стены; Керамика; Монеты; Торговые связи; Ремесленничество; Исторический памятник; Археологические раскопки; Топография.

Kampirtepa (ba'zan "Alexandria on the Oxus" nomi bilan ataladi) – Surxondaryo viloyatining Termiz shahridan taxminan 30 km g'arbda, Amudaryo o'ng sohilida joylashgan qadimiy shahar va qal'a yodgorligi bo'lib, Markaziy Osiyodagi arxeologiya va tarixiy tadqiqotlar uchun muhim ob'ekt hisoblanadi (Rtveladze, 2017; Doyimova, 2025). Ushbu yodgorlik nisbatan kam o'rganilgan bo'lishiga qaramay, uning Yunon-Baqtriya va Kushon davriga oid stratigrafiyasi, mudofaa devorlari va topilgan arxeologik materiallar yirik ilmiy ahamiyatga ega.

Kampirtepa tarixiy manbalarda ko'pincha "Oks Aleksandriyasi" sifatida tilga olinadi, bu esa yodgorlikning qadimgi Iskandar tomonidan tashkil etilgan shaharlar tizimiga kirishi mumkinligini ko'rsatadi (UNESCO, 2023; Ibbotson, 2019). Arxeologik qazishmalar Rtveladze va uning ekspeditsiyalari tomonidan olib borilgan bo'lib, qatlamlarning ko'p bosqichli tizimi orqali Kampirtepaning qadimiy sivilizatsiya markazi sifatidagi o'rni aniqlangan (Rusanov, 2015).

Shu bilan birga, Kampirtepaning topilmalaridagi sopol buyumlar, devor yozuvlari va boshqa artefaktlar Markaziy Osiyodagi Yunon-Baqtriya va Kushon madaniyati o'rtasidagi aloqalarni tahlil qilish imkonini beradi (Doyimova, 2025). Ushbu maqola Kampirtepaning tarixiy, arxeologik va madaniy kontekstini tahlil qilishga, shuningdek uning ilmiy ahamiyatini yanada aniqlashga bag'ishlangan.

Maqsad: maqola Kampirtepaning stratigrafik o'rni, tarixiy davrlari va ilmiy izlanishlar natijalarini yoritish, shuningdek, yodgorlik bo'yicha mavjud bo'lmagan yoki kam o'rganilgan jihatlarni ko'rsatishdan iborat.

Kampirtepa arxeologik yodgorligining shakllanishi va tarixiy funksiyasini tushunishda uning geografik joylashuvi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Yodgorlik Surxondaryo vohasining janubiy qismida, Amudaryoning qadimgi o'zanlariga yaqin hududda joylashgan bo'lib, bu holat uni Markaziy Osiyoning eng muhim tabiiy-kommunikatsion makonlaridan biriga bog'laydi. So'nggi yillardagi kompleks arxeologik va topografik tadqiqotlar Kampirtepaning tasodifiy joylashmaganini, balki

Amudaryo bo'yi hududlarini nazorat qilishga mo'ljallangan strategik nuqtada barpo etilganini ko'rsatadi (Bolelov, Ilyasov, Gorin, 2018).

Amudaryo antik davrda faqat tabiiy to'siq emas, balki yirik transport va savdo yo'li vazifasini bajargan. UNESCO'ning History of Civilizations of Central Asia nashrlarida Oks (Amudaryo) Markaziy Osiyodagi asosiy kommunikatsiya arteriyasi sifatida tavsiflanadi. Daryo orqali harbiy qo'shinlar, savdo karvonlari va ma'muriy aloqalar amalga oshirilgan. Kampirtepa aynan shu tizimda daryo bo'ylab harakatni nazorat qiluvchi tayanch nuqta sifatida shakllangan.

Topografik jihatdan Kampirtepa yuqori terrasa ustida joylashgan bo'lib, bu holat unga atrof hududlarni kuzatish va daryo o'tish joylarini nazorat qilish imkonini bergan. Bolelov va hammualliflarning tadqiqotlariga ko'ra, Kampirtepa yaqinida Amudaryodan o'tish uchun qulay bo'lgan tabiiy kechuvlar mavjud bo'lgan. Bu esa yodgorlikning harbiy va iqtisodiy ahamiyatini yanada oshirgan. Aynan shunday nuqtalar antik davrda qal'a va shaharlar barpo etish uchun tanlangan.

Kampirtepaning joylashuvi uni nafaqat mahalliy, balki mintaqaviy siyosiy jarayonlar bilan ham bog'laydi. Yunon-Baqtriya va keyinchalik Kushon davrida Amudaryo shimoliy chegaraviy hudud sifatida muhim ahamiyat kasb etgan. Kampirtepa ushbu chegarani nazorat qiluvchi qal'a-shahar sifatida xizmat qilgan. Bu holat yodgorlikda aniqlangan kuchli fortifikatsiya tizimi va harbiy xarakterdagi topilmalar bilan ham tasdiqlanadi.

Pidaevning tadqiqotlarida Kampirtepa Amudaryo bo'yi shaharlar tizimining markaziy elementi sifatida qaraladi. Uning fikricha, Kampirtepa daryo bo'ylab joylashgan boshqa manzilgohlar bilan birgalikda yagona mudofaa va nazorat tizimini tashkil etgan. Bu tizim Oks vodiysida siyosiy barqarorlikni ta'minlash va tashqi xavflarga qarshi mudofaa qilishga qaratilgan bo'lgan.

Shuningdek, Kampirtepaning geografik joylashuvi uning iqtisodiy funksiyasini ham belgilagan. Daryo bo'yidagi joylashuv shaharni savdo almashinuvi, resurslar taqsimoti va logistika markaziga aylantirgan. Arxeologik topilmalarda uchraydigan import sopol buyumlar va xo'jalik ashyolari Kampirtepaning yopiq harbiy qal'a emas, balki iqtisodiy hayotda ham faol ishtirok etgan shahar bo'lganini ko'rsatadi. Shu tariqa, Kampirtepaning Amudaryo bo'yi tizimidagi strategik-geografik o'rni uning butun tarixiy rivojini belgilab bergan asosiy omil hisoblanadi. Yodgorlik aynan shu joylashuvi tufayli antik davrda harbiy, ma'muriy va iqtisodiy vazifalarni birlashtirgan kompleks markaz sifatida shakllangan.

Kampirtepa yodgorligining shahar sifatida shakllanishi puxta rejalashtirilgan shaharsozlik tizimi va rivojlangan inshootlar bilan bevosita bog'liqdir. Arxeologik tadqiqotlar Kampirtepaning tasodifiy paydo bo'lgan manzilgoh emas, balki harbiy-ma'muriy vazifalarni bajarishga mo'ljallangan shahar-qal'a sifatida barpo etilganini ko'rsatadi (Rtveladze 2017).

Shahar hududining ichki rejalashtirilishi funksional zonalarga ajratilganligi bilan ajralib turadi. Qazishmalar davomida turar-joy majmualari, xo'jalik inshootlari va

ochiq maydonlarning o'zaro mantiqiy joylashuvi aniqlangan bo'lib, bu holat Kampirtepaning markazlashgan boshqaruv tizimiga ega bo'lganini ko'rsatadi (Bolelov, Ilyasov, and Gorin 2018). Rtveladzening ta'kidlashicha, Kampirtepa rejasida ellinistik shaharsozlik an'analari mahalliy qurilish tajribasi bilan uyg'unlashgan, bu esa shahar aholisining etnik va madaniy jihatdan aralash tarkibini aks ettiradi (Rtveladze 2015).

Kampirtepaning fortifikatsiya tizimi yodgorlikning asosiy xarakterli belgilaridan biri hisoblanadi. Shahar qalin paxsali mudofaa devorlari bilan o'ralgan bo'lib, stratigrafik tahlillar devorlarning bir necha qurilish va qayta mustahkamlash bosqichlarini aniqlash imkonini bergan (Bolelov, Ilyasov, and Gorin 2018). Bu holat Kampirtepaning uzoq vaqt davomida strategik ahamiyatini saqlab qolganini ko'rsatadi.

Mudofaa devorlari bo'ylab joylashgan minoralar tizimi shahar mudofaasining faol xarakterga ega bo'lganidan dalolat beradi. Minoralar orasidagi masofaning bir me'yorda joylashtirilishi devor bo'ylab nazoratni kuchaytirishga qaratilgan bo'lib, bu ellinistik harbiy me'morchilik an'alariga mos keladi (Pidaev 2024). Kampirtepadan topilgan loydan yasalgan snaryadlar shaharda faol harbiy qarama-qarshiliklar bo'lganini tasdiqlaydi (Dvurechenskaya and Dvurechenskiy 2013).

Darvoza inshootlari murakkab konstruktiv yechimlarga ega bo'lib, to'g'ridan-to'g'ri kirishni cheklovchi burilishli yo'laklardan tashkil topgan. Bunday darvoza tizimi hujumchi kuchlarning harakatini sekinlashtirish va mudofaani kuchaytirish maqsadida qo'llanilgan (Rtveladze 2017). Ushbu elementlar Kampirtepaning harbiy-strategik rejalashtirilgan shahar sifatida shakllanganini ko'rsatadi.

Shahar ichki kommunikatsiya tizimi to'g'ri va mantiqan rejalashtirilgan bo'lib, asosiy ma'muriy va xo'jalik hududlarni o'zaro bog'lab turgan. UNESCO nashrlarida ta'kidlanganidek, bunday shaharsozlik modeli Markaziy Osiyodagi ellinistik davr shaharlariga xos bo'lgan va mintaqaviy boshqaruv tizimining rivojlanganidan dalolat beradi (UNESCO 1994).

Kampirtepaning shaharsozlik va fortifikatsiya tizimi uni antik davrda Amudaryo bo'yi hududidagi muhim harbiy-ma'muriy markaz sifatida baholash imkonini beradi. Kuchli mudofaa inshootlari, rejalashtirilgan ichki tuzilma va strategik darvozalar Kampirtepaning mintaqaviy siyosiy jarayonlardagi rolini yaqqol namoyon etadi.

Kampirtepaning rivojlanishida uning Amudaryo bo'yida joylashganligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etgan. Arxeologik va tarixiy manbalar yodgorlikning nafaqat harbiy-strategik, balki iqtisodiy va savdo markazi sifatida ham faoliyat yuritganini ko'rsatadi. Kampirtepa Amudaryo orqali amalga oshirilgan mintaqalararo aloqalarda muhim tranzit nuqta bo'lib xizmat qilgan (Rtveladze 2017).

Qazishmalar davomida aniqlangan xo'jalik inshootlari, omborxonalar va ishlab chiqarishga oid topilmalar shaharda rivojlangan ichki iqtisodiy tizim mavjud bo'lganidan dalolat beradi. Don saqlash uchun mo'ljallangan maxsus xonalar va xo'jalik chuqurlari Kampirtepa aholisi dehqonchilik mahsulotlarini yig'ish va saqlash

bilan shug'ullanganini ko'rsatadi (Bolelov, Ilyasov, and Gorin 2018). Bu holat shahar nafaqat iste'molchi, balki mahsulot yetkazib beruvchi markaz bo'lganini tasdiqlaydi.

Kampirtepadan topilgan keramika majmualari alohida ilmiy ahamiyatga ega. Idishlarning shakli, bezagi va texnologik xususiyatlari mahalliy ishlab chiqarish bilan bir qatorda, tashqi hududlar bilan savdo aloqalari mavjud bo'lganini ko'rsatadi. Ba'zi sopol buyumlar Baqtriya va Marg'iyona hududlariga xos uslubiy belgilarni namoyon etadi (Rtveladze 2015). Bu Kampirtepaning mintaqaviy savdo tarmog'iga integratsiyalashganini anglatadi.

Numizmatik topilmalar Kampirtepaning iqtisodiy hayotini yoritishda muhim manba hisoblanadi. Qazishmalar davomida topilgan tangalar orasida ellinistik va ilk Kushon davriga oid namunalarning uchrashi shahar iqtisodiy faoliyatining uzoq vaqt davom etganini ko'rsatadi (Pidaev 2024). Tangalar Kampirtepaning pul-muomala tizimiga ega bo'lganini va savdo operatsiyalarida faol ishtirok etganini tasdiqlaydi.

Amudaryo orqali amalga oshirilgan savdo aloqalari Kampirtepaning xalqaro ahamiyatini oshirgan. Tadqiqotchilarning fikricha, shahar daryo kechuvini nazorat qiluvchi port-fortifikatsiya markazi vazifasini bajargan bo'lib, bu yerda yuklar qayta taqsimlangan va savdo karvonlari harakati muvofiqlashtirilgan (Dvurechenskaya and Dvurechenskiy 2013). Aynan shu holat Kampirtepaning iqtisodiy barqarorligini ta'minlagan asosiy omillardan biri bo'lgan.

Hunarmandchilik mahsulotlari ham Kampirtepa iqtisodiyotida muhim o'rin tutgan. Metall buyumlar, uy-ro'zg'or asboblari va qurilish materiallari mahalliy ustaxonalarda tayyorlanganini ko'rsatuvchi dalillar mavjud. Bu shaharda ixtisoslashgan mehnat taqsimoti shakllanganidan dalolat beradi (Bolelov, Ilyasov, and Gorin 2018).

UNESCO doirasida chop etilgan tadqiqotlarda Kampirtepa Markaziy Osiyodagi daryo bo'yidagi antik shaharlar tizimining muhim bo'g'ini sifatida baholanadi. U Baqtriya iqtisodiy makonining Amudaryo orqali tashqi dunyo bilan bog'lanishini ta'minlagan strategik savdo markazi sifatida e'tirof etiladi (UNESCO 1994).

Kampirtepa shahrining tanazzuli va bosqichma-bosqich tark etilishi masalasi yodgorlikni talqin qilishdagi eng murakkab ilmiy muammolardan biridir. Arxeologik stratigrafiya, topilmalar majmuasi va tarixiy manbalar Kampirtepaning faol hayoti miloddan avvalgi II asr oxiri – milodiy I asrlar oralig'ida susayganini ko'rsatadi (Rtveladze 2017). Bu jarayon keskin vayronagarchilik emas, balki uzoq davom etgan ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy omillar bilan bog'liq tanazzul shaklida kechgan.

Qazishmalar natijasida aniqlangan so'nggi qurilish qatlamlari shaharning mudofaa inshootlari va turar-joy hududlarida qayta ta'mirlash ishlari kamayib borayotganini ko'rsatadi. Bu holat markazlashgan boshqaruv tizimining zaiflashuvi va shahar aholisining qisqarishi bilan izohlanadi (Bolelov, Ilyasov, and Gorin 2018). Ayrim hududlarda turar-joy binolarining tashlab ketilgani, xo'jalik inshootlarining foydalanishdan chiqqani aniqlangan bo'lib, bu Kampirtepaning urbanistik markaz sifatidagi mavqeini yo'qota boshlaganidan dalolat beradi.

Kampirtepaning tanazzuliga olib kelgan omillardan biri Amudaryoning gidrologik rejimidagi o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Tadqiqotchilar daryo o'zanining siljishi va suv sathining o'zgarishi shahar port-funksiyasining susayishiga olib kelganini ta'kidlaydilar (Pidaev 2024). Amudaryo orqali amalga oshirilgan savdo aloqalarining qisqarishi Kampirtepa iqtisodiy asosining zaiflashuviga sabab bo'lgan.

Shuningdek, mintaqadagi siyosiy vaziyatning o'zgarishi ham muhim rol o'ynagan. Ellinistik davlatlarning zaiflashuvi va keyinchalik Kushonlar davrida siyosiy markazlarning boshqa hududlarga ko'chishi Kampirtepaning strategik ahamiyatini pasaytirgan (Rtveladze 2015). Yangi siyosiy va iqtisodiy markazlarning paydo bo'lishi Amudaryo bo'yidagi eski shaharlarning, jumladan Kampirtepaning ham ikkilamchi mavqega tushishiga olib kelgan.

Harbiy topilmalar tahlili Kampirtepaning so'nggi bosqichida katta harbiy to'qnashuvlar bo'lmaganini ko'rsatadi. Loydan yasalgan snaryadlar va qurol-aslahalar asosan oldingi qatlamlarga tegishli bo'lib, so'nggi davrlarda harbiy faollikning keskin kamaygani kuzatiladi (Dvurechenskaya and Dvurechenskiy 2013). Bu shahar majburan vayron qilinganidan ko'ra, asta-sekin tark etilganini ko'rsatadi.

Kampirtepaning tarixiy ahamiyati uning tanazzuliga qaramay nihoyatda yuqori baholanadi. Tadqiqotchilar yodgorlikni Amudaryo bo'yidagi ellinistik shaharsozlikning eng yorqin namunalaridan biri sifatida e'tirof etadilar (UNESCO 1994). Kampirtepa Baqtriya hududida antik davr urbanizatsiyasi, harbiy me'morchilik va savdo tizimlarini o'rganishda tayanch yodgorlik vazifasini bajaradi.

Ayniqsa, Kampirtepaning Aleksandr Makedonskiy davri bilan bog'lanishi haqidagi ilmiy bahslar yodgorlikning tarixshunoslikdagi o'rnini yanada oshiradi. Rtveladze va qator xorijiy tadqiqotchilar Kampirtepaning "Aleksandriya Oksiana" bilan identifikatsiya qilinishi mumkinligini ilgari surib, bu fikrni topografik va arxeologik dalillar bilan asoslashga harakat qilganlar (Rtveladze 2017). Garchi bu masala hanuz munozarali bo'lsa-da, Kampirtepaning antik dunyo tarixidagi o'rni shubhasizdir.

Kampirtepa qadimiy shahar sifatida nafaqat Amudaryo bo'yidagi strategik nuqta bo'lgan, balki iqtisodiy va savdo hayotida ham muhim o'rin tutganini ko'rsatadi. Shahar kuchli devorlar va minoralar bilan o'ralgan, ichki hududlari esa aniq rejalashtirilgan, bu uning mudofaa va boshqaruv tizimi rivojlanganligini bildiradi. Shu bilan birga, topilgan keramika, tangalar va boshqa buyumlar shahar aholisi savdo va hunarmandchilik bilan faol shug'ullanganini ko'rsatadi.

Vaqt o'tishi bilan Kampirtepa asta-sekin susayib, ba'zi hududlari tark etilgan. Bu o'zgarishlar siyosiy, iqtisodiy va daryo tizimidagi sharoitlar bilan bog'liq bo'lgan. Shahar endi eski kuchini yo'qotgan bo'lsa-da, u o'sha davr shaharsozligi, iqtisodiy va strategik tizimlarni tushunish uchun juda muhim manba hisoblanadi.

Kampirtepa — tarixni o'rganish uchun qimmatli yodgorlik, u orqali biz Markaziy Osiyodagi antik davr shaharlarining hayotini, savdo aloqalarini va mudofaa tizimlarini yaxshiroq tushuna olamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bolelov, S. B., J. Ya. Ilyasov, and A. A. Gorin, eds. 2018. *Kampyrtepa – Kushan Fortress on the Oxus: Archaeological Investigations 2001–2010*. Moscow–Saint Petersburg: Nestor-Istoriya.
2. Rtveladze, E. V. 2017. *Kampyrtepa — Hellenistic City on the Oxus*. Tashkent: San'at.
3. Rtveladze, E. V. 2015. "Hellenistic Bactria and Its Cities." *Vestnik Drevney Istorii* 4: 23–41.
4. Dvurechenskaya, N. D., and O. V. Dvurechenskiy. 2013. "Clay Projectiles from Kampyr-Tepe." *Russian Archaeology* 2: 45–60.
5. Doyimova, Durdon. 2025. "Kampirtepa - qadimgi Kushon davlati markazlaridan biri sifatida." *Ilmiy Tadqiqotlar va Ularning Yechimlari Jurnal* 8 (01): 113–16.
6. Pidaev, Sh. R. 2024. "Alexandria Oxiana (Kampir Tepe): History, Topography and Archaeology." *International Journal of Archaeology* 4 (10): 177–79.
7. UNESCO. 1994. *History of Civilizations of Central Asia. Vol. II: Development of Sedentary and Nomadic Civilizations, 700 BC to AD 250*. Paris: UNESCO Publishing.
8. Ibbotson, Sophie. 2019. "Inside the 'Pompeii of Uzbekistan,' Alexander the Great's Forgotten City." *The Telegraph*, September 13.
9. Jalilov, N. 2022. "Kushan davri shahar madaniyati va Kampirtepa topilmalari." *O'zbekiston tarixi jurnal* 2: 21–27.
10. "Кампыртепа." *Wikipediya*. (rus)
11. "Археологическое изучение крепости Кампыртепа в Узбекистане." *Archaeolog.ru*.
12. Akabirova Umida. 2025. "Termiz shaxri tarixi."